

JUVELIUS, ERIC

**Tiärtilwärckningen i Österbotn, korteligen
beskrifwen, och genom en gradual
disputation, under professorens i
naturkunnigheten, och kongl. wetenskaps
academiens ledamots, herr Carl Fridric
Mennanders**

Åbo
1747

EOD – Miljoner böcker bara en knapptryckning bort. I mer än 10 europeiska länder!

Tack för att du väljer EOD!

Europeiska bibliotek har miljontals böcker från 1400-till 1900-talet i sina samlingar. Alla dessa böcker går nu att få som e-böcker – de är bara ett musklick bort. Sök i katalogen från något av biblioteken i eBooks on Demand- nätverket (EOD) och beställ boken som e-bok – tillgängligt från hela världen, 24 timmar per dag och 7 dagar i veckan. Boken digitaliseras och blir tillgänglig för dig som e-bok.

EOD bokens fördelar!

- Få samma utseende och känsla som med originalet!
- Använd ditt standardprogram för att läsa boken på skärmen, zooma och navigera genom boken.
- Skriv ut enstaka sidor eller hela boken.
- *Sök:* Använd fulltextsökning för enskilda fraser.
- *Klipp & klistra:* Kopiera bilder och delar av texten till andra applikationer (t.ex. ordbehandlingsprogram).

Villkor för användning

Genom att använda EOD-tjänsten accepterar du de villkor som ställs av biblioteket som äger den aktuella boken.

- Villkoren på svenska: <http://books2ebooks.eu/odm/html/nls/sv/agb.html>

Fler e-böcker

Redan nu erbjuder 30 bibliotek från 12 europeiska länder denna service.

Mer information finns tillgängliga via <http://books2ebooks.eu> eller boken.

- <http://search.books2ebooks.eu/>

JUVELIUS, E.

72° 818.
Teknol.
Kem. tillv.
(Br.)
1700° - 1829

Färdtilwärfningen

3

MATHESIS,

Korteligen beskrifwen /

Och

Genom en Gradual Disputation, under
Professorens i Naturkunnigheten / och Kongl. We-
tenfkaps Academiens Ledamots /

H E R R

**CARL FRIDRIC
MENNANDERS**

Inseende /

Utgifwen af

ERIC JUUELIUS,

Österbotninge.

Den 13. Junii, år 1747.

Sedermära af *Auctorn* ifrån *Latin* på *Swen-
ska* efter befällning öfversatt / och något ändrad samt
tillökt / til trycket befördrad.

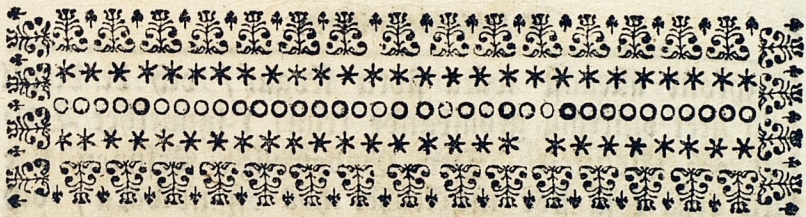
—————
ÅB, Tryckt af J. N. KAMPPE, Kongl. Acad. Bokt,

Risings Landbook.

Stog är fast nyttfull / och fattigt är thet
land / som ingen stog hafwer.

Söretal.

De nordiske länder plåga af utlänningarne skattas för mindre lyckelige / i anseende til det hårda *climat*, de ligga under / och för den magra vänta / som / efter deras tancka / naturen der gifwer. Men skulle en riktig jämförelse emellan dem och oss anställas / så funne man / at oss mycket fram för andra folckslag är förunt / som ersätter vår brist / och gör oss förnögdade med den lott naturen oss welat tildela. Det hörer intet hit / at upräckna alla de förmåner / som himmelens godhet / och landets belägenhet frambringa; och som härflöta / antingen af det ständiga ljuset / som hela sommaren här warar / och vinteren igenom af stierorne och snön underhållas; eller af årsens tiders ordenteliga omskiften; eller af den sunda luften; eller af vår befrälsse ifrån håftiga stormväder / jordbäfningar / och förgiftiga diur och örrer; eller af den beqwämlighet kolden med sig hafwer; omföder af de många slags diur / foglar och fiskar / som i stor myckenhet här finnas; eller af *metaller* och *mineralier*, som naturen i ömnigt mått i dese länder nedlagt.

trachtom allenast våra stora skogar / och de deruti hela året omkring grönskande trån / i sannerhet Täl-
 len och Granen. Den Gudomeliga försynen har
 låtit dessa i så stor myckenhet hos oss upväxa / och
 genom dem tilskändat oss så mångfalt nytta / at wi
 näppeligen dem emot utkänningarnes präktiga väx-
 ter / winranckor och fruchter / skulle bortbyta. The för-
 nöjsa icke allenast våra ögon och sinnen / medelst sin
 ständiga grönska; (*) utan ock / til at förwara oss för
 Fiöldens häftighet / gifwa de oss tilräckeligen både i uux
 och wed. Våra *metaller* smältas genom dessa tilhjel-
 Utas desse trån hafwa wi nästan alla våra behags-
 ting. Tallasivan är om wärdtiden en läckermat /
 och i nödfal måste Warcken gifwa bonden bröd. Des-
 utan kunna wi til främmande stränder låta utföra en
 stor myckenhet af bräder och bielckar / af desse trån
 til-

(*) Den altwisa Skaparen har behagat förse
 desse tråns barr med en blå grön färg / och
 icke låta dem om hösten affalla / för våra
 ögons skull / at de ej af den hwhita snön
 skulle taga någon skada; men / jämtwäl om
 wintertiden / finna en angenäm omtwärling.
 Man har mäckt / at Siäälffskare / eller
 de så kallade Sälmann / som i Österbotn /
 några wekor hwhart år wiskas på hafwet /
 hwarest de intet annat se än snö och iis / må-
 stendels i älderdomen blifwa swagögde.

tilwärlade/ (**); och i våra furu skogar fälles ämnet til de skepp/ med hwilcka vår handel sker. Men ibland andra landets reele producter är tiära och beck/ som af tallen brännes/ och utskieppas härifrån kring hela Europa och andra jordens delar. Emedan Österbottn/ mit f. fädernesland/ icke allenast til större ömnhighet/ än alla andra Sweariket tilhörande landskaper/ utan ock/ så mycket witterligt är/ mer än alla andra länder i hela werlden/ denne wahran tilwärlar/ och mig träffat/ at ifrån barndomen icke allenast höra berättas om des brännande/ utan ock wara ett ähna witne deraf; ty hafwer jag mig föresatt/ denne konst i korthet at beskrifwa/ och för offentlig dag lägga. Jag tilstår gierna/ at det måsta låter wara mångom kunnige/ som här/ utan någon ziellighet/ omröres och nu framtes. Men förmodar dock/ det alle rättfinte medborgare låra lämna mig/ at det är af nöden/ at hwar ock en vår huushållning tilhörande del/ jämwäl de kunnige/ tydeligen beskrifwes/ och smikrar man sig med det hopp/ at jämwäl i desse blad något torde finnas/ som til lius i denna nyttiga wetenskapē kan bidra. Låt wara/ at härwid ärskilliga brister hppa sig. De kunna icke heller rätt förekommas/ innan de äro wäl kunnige.

§. 1.

(**) Af utlänningen skattas de/ som kotta ifrån Sverige/ högst. Som Savary wittnar i 2. delen p. 174 af sin parfait Negotiant: Ifrån Stockholm föres Bräder och bielckar af furu/ hwilcka äro de bästa ifrån Norden.

S. I.

SKan så wäl som Tall äro kådsulle träen. Den senare, sedan den hunnit til en ansenlig högd och ålder, eller blir afbarkad, framgår likwäl utur sit sköte en ömnigare kåda (*) än den förra, som deras skönjes, at granen är et lättare träslag; Men tallen deremot ofta så tung, at den i watnet stänker. Fast granen ut på barken wisar en ömnigare fetma, och, då den åderlätes, skal utdrifwa en sådan myckenhet, at et träid inom års förlopp kan nedsläppa i et underhängt kåril 4. til 5. markker deras, (a) då den hos tallen deremot sparsamt och söga på sielfwa utan wisar sig, i synnerhet för än trädet är barkat; så gifwer ändå granen ej så mycken, eller sådan slags tiära istrån sig, när hon kommer i elden, som tallen; utan en mycket torr kåda, som snart stelnar,

blif
 (*) Kåda, på *Latin resina*, påstå några skal fåt sit namn af det Grekiska ordet *ῥεσιν*. Dermed förstås en swafwelachtig med saltparticlar beblandad krop, eldsängd, som i watn swärligen eller alts intet uplöses, men af watn lätteligen kan *solveras*. Man lämnar åt *Medicis*, at upräkna alla slags kådarter, uplåda deras nytta i *Medicin*, och i synnerhet at uplösa den frågan: om vår kåda är antingen sielfwa *Tempertin*, som *B. Valentini* föregifwer, eller kan passera i des ställe.

(a) Se *Hesseli* *disput. de picea pinique sylvestris resina*, p. 10. Men at et granbråde tunnast för elden swettas ut så mycket hartz, som war sem gångar så tungt, som et lika stort bråde, hwarom *Fontenelle* förmåler, i *Franska wetenskaps Academiens* historie år 1716. är en besynnerlig händelse, hwartil *Thümmig* tror ordsaken wara, at kådan ur den på spisen brinnande weden dragit sig in i detta för elden stålta brådet.

blifwer hård, skidör, och giör allenast en skärpa på ntan, när något dermed öfverstrykes, utan at drifwa sig in i trädet. År alltså tallen endast tienlig at bränna tiära af.

Åt tallträd hafwa wi allenast et slag i Sverige, fast det undergår åtskilliga förändringar, efter jordmånen och stället det växer på. Gemene man har wetat at i acht taga, och med åtskillige namn utmärcka desse skiljachtigheter. Såsom gärtall, furu, stångtall, martall m. m. på Finska mändy, hongä, råmåkå hongä ic. hwilcka likwäl komma af et slags frö, men förändras som redan sadet, i anseende til rummet, der de wuxit. Så at alltså några af våra botaniciis sörgästwes indelt dem i flere slag. Tall kallas på Latin *pinus foliis geminis primordialibus solitariis glabris Linn. H. cl.* Åt upreckna flera namn detta träd af örteännare undståt, och wid hander glifwa de rum, det i deras systemer innehafwer, tillåter ej den föresatta förhæten. Hos Her *Archiatern Linnaeus* hörer det til Sambyggare och Samtulle. (**)

S. 2.

(**) Hos *Plinius* och *Dioscorides* förmåles om et slags förgiftig matt, *eruca*, som har sit tilbåld på tallen. Swarsöre och i *Digestis ad Leg. Corn. de uenç. & sicar.* och hos *Vpianus*, sama mattar ibland förgiftige *insecters* antahl rådnade warda. En sådan matt som föder sig af tallbaren, har *Frischius* bestrifwit, och atinålat i 10. delen p. 13. Förledit är bleswo mattar skidade til Herr *Praeses* ifrån Österbotn, som då förtårde tallbaren, och deruti åtskildes ifrån dem *Frisch* bestrifwit, at de hafwa en dubbel rand på sidorne med swarta prickar, men öfrige delen af troppen war hos somlige helt guuf, hos andra stötande på grönt. Deras rygg war mörkare, än den öfrige troppen. Den öfrige prydnaden, som bemätte *Frisch* berättar sina mattar hast, ågde desse intet.

S. II.

Må både tiåra och beck warit fordom bekante, och af de gamla tilwårckade, lærer ingen neka, som har sig kunnog, så wål deras låtta tilfredning, som stora och o- umgängeliga nytta i huushållningen. Så snart seglation upfants, hade menniskiorna wid sine Skeppsbyggen någon oljachtig och kådsfull materie af nöden, til at horpåstå bråder och plancor, samt at dymedelst förwara dem för råda, och watnets in- trångande. Men hward slags ämne här til aldrasörst blifwit brukat: antingen det blifwit tagit af kådsulle trån; eller bergkå- dor utur stenriket; eller ock ister och oljor, samt annan slags fetma ur diurriket, är ej så lätt at ursätta. Som man icke håller kan wist seja, hward slags beck det warit, hward med Noach efter Guds befällning öfwerdrog arcken (b). Doch som trädtiåran gör härwid långt bättre nytta än ale annat, och hon des utan lätteligen i stor myckenhet kan förskaffas, ty synes troligt, at de gamle ej länge kunnat wara henne för- utan. Swarsjöre ock hos Historie skrifwarne nog tidigt derom nämnes. *Plinius* beskriwer tiårtilwårckningen således kort men tydeligen (c): Tiåran brännes i Europa at furu til Skep- pens öfwerstrykande, och många andra förnödenheter. En sönderklyfwen fet wed lägges i ugnen, och twinges med eld alt omkring. Först framsflyter et tunnare watn genom rånnan. Detta kallas i *Syrien Cederolja*, derpå rinner tiåran, som är tiockare. För *Plinii* tid hafwer icke allenast *Dioscorides* nämnt om tiåran, utan öfwer ock *The- pbrastus* omständeligen (d), hward sätt de *Ideer*, *Macedonier* och *Syrer* brukat at utdrifwa kådan af trån. Och är mär- keligt, at de *Macedoniers* af honom beskriwe brännings sätt, hward

(b) Skap. B. 6: 14. jämsför *Bochart. 1. B. 2. cap. Geogr.*
 (c) 16. B. 11. Cap. (d) 9. B. *Hist. 2. 3. Cap.*

hvard dalens tilredning, radning och betäckning, samt tiårans utflytande genom en underlagd ränna, angår, söga skåler istån det än hos oss brukelige. Men om *Syrierna* förmåler han, at de med et wist behändigt *instrument* utbränt tiårans ur stående träån. Om *Suidas* äger trovärdighet, (e) så bör denne konstens upfinnande, at med tiåra öfverstryka skepp och båtar, tillskrifwas de *Phaeacier*. Härtil brukade de gamla under stundom war, ibland beck, (f) eller ock blåtta kådan (g). At desse ämnen blifwit til detta bruk sammansmälte, håller *Scheffer* för troligt. (h) *Plinius* (i) kallar det beckblandade waret, som strapades af Skeppen, *Zopissa*. De *Hercyniers*, eler inwånarenas på Hargen, sått at samla kåda af wårande träån, hafwer i senare tider *Axtius* beskriswit (k). *Johan Rajus* har lämnat oss berättelse om det i nya England brukelige maneret at bränna tiåra (l). Huru wåre Gotlänningar omgås med wårteckningen af sin förwäffeliga hwita tiåra, har *Kongl. Arch. Linnaeus* anmärckt i sin *Gotlänfska resa* (m).

§. III.

Bi denna norra delen af werlden har åtminstone tiårans längofedan bordt wara bekant. Huushåldningen här i Norden är af den beskaffenhet, at, om man anser an-

B

tingen

(e) under ordet *vavouca*. I *Syrachs* 13: 1. nämnes ock det ordet tiåra. (f) *Flaccus* i sin 1. B.

At hafwets bölja ej i skeppet må insläppas,
Så plår med wax ell' beck hwar öpning noga täppas.

(g) *Vegetius* 4. B. 44. Cap. De satte eld på plankorne, som woro öfwerdragne med wax, tiåra och kåda. (h) *De militia navali veterum*, 1. B. 5. Cap. p. 43. (i) 16. B. 13. Cap. (k) I sin *Diss. de coniferis arboribus & ansimonio*, Cap. 12. (l) *Historia plantarum* 25. B. p. 1397.

(m) pag. 176, 198, 212.

tingen vinter eller sommar redskapen, så kunna wi dem hwar-
 ken förmåra, eller beqwämligen bruka, utan tiära. Men at wi-
 sa wiß tid, när denne konst, at tilwärdca tiäran, hos oss först
 kommit i bruk, bekänner jag mig oförmögen til. At wåra D-
 sterbotningar långt för detta lagdt hand härwid, finne wi utaf
 de många på ärsfullige ställen förekommande tiärdalar, som
 nu med gamla och stora träen äro öfwerworne, eller efter en
 lång tids förlop med svart mylla nästan opsyfte, och ofänd-
 bare gjorde. Dese tiärdalar hafwa samma skapnad, som de
 denna tid brukelige. De äro allenast mindre, och deras twär-
 linie af 2. sammars längd wid pass; hwaraf är klart, at til-
 wärdningen af denne wahra ej varit då så storck, som nu.
 At tiärbränneriet af urgammal tid varit i bruk i Dsterbotn,
 skönjes desutan deraf, at almogen blifwit skattlagd efter sina
 flogar, som af gamla skattböcker är at se. Nu äro mangas
 tall flogar långt aflägsne från hafwet, wattungdragen och stå-
 derne, så at landtmannen ej kan nyttia dem til något annat
 än til tiärbränneri. Hwartil kommer, at såsom inwånarena icke
 allenast än i dag, utan ock fordom ofta blifwit hemsökte med
 swåra miswäxt år, så har stelswa nöden twungit dem, at
 uppspana andra medel til sit uppehälle och sine utskolders af-
 betalande: men, utom denne tilwärdningen, har något annat
 tienligare och fördelachtigare närings sätt näppeligen för dem
 stått at tilgå. I landet löper en almänn berättelse, at for-
 na tidens sätt at bränna tiära ej varit til alla delar likt med
 thet, som nu är i bruk. Sy såsom ingen konst har ständigt
 förblifwit innom sin första anläggning, utan at den ju efter
 hand antingen blifwit förbättrad, ombytt eller förökt, så är ock
 intet twiwoels mål om denna, at den jämwäl med tiden un-
 dergått nya öden och förändringar. De hafwa fordom ej lagt
 någon aflång uthälkad stock eller rånna på boten af tiärda-
 len,

len, hwar till tiäran skulle flyta; utan aningen där nedfatt et stort fat, eller grafwit under selswa dalen en liten grop, dit tiäran sige samlas. Jcke heller hafwa de brukat samma slags, och så tilredd tiärwed, som nu; ty då sönderhuggo de intet barkade törwstockar, utan togo endast torra och feta talltoppar, som Finnarne kalla kara, til en alns längd, dem de bundo i knippor, och sedan lade i tiärdalen at bränna tiära af, intet, som nu brukeligt är, flutt, utan lod rätt. Sådane tiärdalar kallades knippdalar, på Finnska kimpuhauta. Sedan mera hafwa de begynt, at utaf barkade tallstockar och tallrötter bränna sin tiära, först mycket små sönderhuggen, och sedan af den längd och storlek, som ännu öfweralt i Österbotn är brukeligt. (*)

(*) Om man wil sättja tro til gemene mans berättelse, så har en wid namn *Kihavaiconen* varit den första, som utaf Tallrötter bränt tiära i Österbotn. Emedan han ej sielf ägde något wist boo, så har han varit omkring landet, i synnerhet *Lochteo*, *Pyhæjoki* och *Calajoki* Sochnar, at underwisa inbyggarena i denne konst. Men den förste, som de afhuggna törwstockar, så långa som de nu brukas, lagt i tiärdalen, föregifwes hafwa varit en fattig bonde i *Lappo* Sochn och *Töijesäby*, som intet war af den förmögenhet, at han kunde så smått sönderklyfwa tiärweden, som tidsens bruk då fordrade, utan lade han törwstocken i tiärdalen så lång, som den war huggen i stogen, och bekom af sin bränning så stor bättnad, som de andre. Den, som åter först begynt lägga tiärweden i tiärdalen på det än i dag brukeliga sättet, war, efter berättelse, ungefär för 80. år sedan, i samma sochn och *Curtane* by, en bonde wid namn *Mursala*.

§. IV.

 Edan man således omrört det, som tient til en förberedelse; wil jag närmare förfoga mig til mit föresatta ändemål, och beskriwa sättet, hwarestör våre bönder nu förtiden tillwärfka sin tidra. Först möter vår upmärcksamhet härwid trädets barkande. Om wahren, ungefär mitt, i *Maji* Månad, sedan wärsåden är ansörrodd jorden, och sommarträdet upplögdt, begifwa sig våra bönder till skogen at barka tallen. Wår tiden skattas af dem aldratienligast till detta arbetes. Geke allenast för den ordfaken skull, at de då äro ledige från annat arbete, utan ock därföre, at man nu med stor beqwämlichkeit och nöle kan wistas i skogen. Desutan äro ock tallarne den tiden fastfulle och hafwa fastwan, så at barken lätt löper af trädet. Solhetan wid instundande sommaren triffwer ock sådan fram, som innan hösten och vinteren insfaller, i sådan myckenhet urflutit, och beräckt den asbarkade delen, at trädet deraf kan hafwa et täcke mot köldens inbrät. Utu myet och när sunnan wäder bläs, samt wid klar himmel, företaga de sig hålst detta arbetet. De säta sig hafwa erfärit, at det då bättre lyckas, och at trädet blifwer fetare, än om thet på annan tid, och i annat wäder skulle barkas. Ga de föregifwa, sig hafwa i achttagit, at de tallar, som blifwit barkade i nedanet och under nordanwäder, aldeles hortförekats. Detta barkande sker med en bandknif, på *Finska* *Pandaweizi*, sådan som tunnbindare bruka, at tälja fina band med; eller ock med en lja, uti *Swilckens* bögge ändar handgrep af trädfäste äro, och af *Finnarne* kallas *Jateorauta*. Härwid asdraga de barken, så högt som en karl kan räcka up med armarne på trädet, och, at bättre kinna til, bruka en del stega, fast det mycket sällan sker. Några barka i förstone strax wid roten allenast en aln up åt, det de kalla på *Swenska* *rota*,

rota, och på Finska tyweta; andra deremot lämna en alns rum oröddt från roten, och barka den öfrige delen så högt de råcka. Detta heter hos de Swenska halfa, och hos de Finska *Caulata*. Men, efter et eller 2:ne års förlopp, afdrages jämnväl den lämnade delen, på sätt, som förbemalet är. En del hålla för rådeligare, at lämna den inre fina barken eller saftbinnan wid barkandet ofskadd; Men andre göra derpå ingen upmärksamhet. Allid lämnas på norra sidan af trädet en rand 3. tumms bred obarkad. De påstå, at trädet dermedelst behåller lifwet och saftens omlopp. Om wåren, som går näst för huggningen, afbarkas ock denne rand, då trädet wäl misnar, men skal blifwa ansenligt fetare. Til detta behöf tycka de wäl måst om sådana furur och tallar, som upwåra på berg, torra sandhedar och backar, hwilka alltid äro kådfullare (*); men så hålla de ock til godo de i låg och sumpachtig jordmån stående gärtallar. De unga träen skonar man gemenligen, tils de något mogna; de stora och grofwa surur, när de så hafwa tillfälle, användas til något ådlare bruk.

§. V.

TU längre et träd står barkat, ju fetare skal det blifwa. För än efter 3. a 4. års förlopp plåga de gemenligen ej hugga sitt törro. Efter Michelsmåso, sedan stödden gått för sig, såden är tröskad, och de upplögdt stubbåtern, samt när träst och moras, som i detta land ömningt finnas, äro så tillrusne, at de bära karken, tager bonden sit solck med sig, och går til stogen at fälla sin tiårskog. Den

harme
 (*) Det är undersamt, hwarifrån desse i sin torra boning få en så stor myckenhet kåda. *J. A. Kylvbel* menar, at luffen i synnerhet bidrager dertil, i sin *Diff.* om ordsaken til fruchtbarheten, *pag.* 17.

barmhertighet, som annorstädes utöfwas emot skogen, weta wåre Intet af. De Hargifte bergsmänn plåga ej alt omkring barka trädet, såsom hos oss sker, utan draga här och där barken af i flere ränder af 3 fingers bredd, lämnandes den allestädes emellan, en hand bredt, orörd. Efter 2. eller 3. år strapas kådan af med en harts knif, af de så kallade hartscherer, klådde i sina harts kappor. Denna uppsamla de i korgar gjorde af wide. Deras bränna de tjära i sina kajor, och låta träden ständigt stå, til des ny kåda åter satt sig i såret (n). I sådernes landets södre och mindre skogrike *provincier* användes antingen gamla rötter til tjärbrännande, eller också barkas på trädet allenast en rand; hwaraf, då den blifwit kådfull, et spån uthugges, och så åter efter en tids förlopp, et annat, så at trädet kan i många tider nyttias. Detta skall somligestädes kallas mjölcka tjurar, så wida de fetare träden där heta tjurtallar. Wåre bönder handtera ej skogen med sådan sparsamhet, ehuru önskeligt sådant wore, utan förslösa hela trädet på en gång. De barka det tillika alt rundt omkring, förutan en smal rand, som lämnas af barken norr ut, som redan försmålt är. En del bruka likwål sedan, innan hugningen går för sig, at affstrapa den torrade kådan af tytan på trädet, och uppsamla den i kåril, den de sedan sälja til staden för 16. a 24. öre Rmt wid pass marcken, och denna, sedan hon är i eld upsmålt, brukas at harpyisa masterna på skeppen. Tallen affhugges wid roten, och 1. aln ungefähr högre, än den barkade delen sträcker sig, så at törnstocken blifwer 4. alnar lång. Den öfriga delen af trädet, plåga någre använda til wed och annan huushålds nytta, at derigenom spara skogen; men de allenast gjöra det, som hafwa brist på annat bränne, och hwilckas tallhygge ej är långt belägit ifrån bylaget. Uti de

(n) *Axtius* på omrörde stället.

långt aflågsne skogar lämna topparne af stora furur at bort-
rutnas och slämma marken; som, oachtat tiokaste delen är
afhuggen, icke allenast wote tienlige til wed och slögde ämnen,
utan ofta äro så grofwa, at bräder deraf kunde sågas. Se-
dan törstocckarne äro i högar samlade, framförslas de om
wintertiden, när åföre blifwer, til tiärdalen.

§. VI.

Sör sonderflykta wåra bönder denna sin Törwed, hwil-
ket arbete de begynna i slutet af Decembr. månad, och
sedan lägga de den spjälkade weden i en kast rundt omkring
tiärdalen. De företaga sig detta när sträng fiöld är, då we-
den bättre flywes. Måstendels plåga 2:ne wåra syflosatte
hwar i sin ånda med en törstoccks spjälkande, fast och en
karl kan i nödsfall, genom en wigg och en annan handhysa, hiel-
pa sig. Stoccken flywes först i tu, sedan i fyra, och,
den är tiok, i 8. delar. Wedkisten läggs rätt, doch öfwerst
uppå slutt, at regnwattnet må nedflyta, och så hög, at en
karl med hwan näppeligen kan råcka at röra högden af den
sidan, som wetter emot tiärdalen, eller fyra alnar midpass;
men på den andra yttre sidan til 5. eller 6. alnars högd. En
samm törw falla bönderne et stycke af wedraden, som är 3.
alnar långt, men så högt, som nu sades. Tiärweden ligger i
denna stapul til mit i Juni månad, då bränningen, om wå-
derleken är foglig, bör för sig gå.

§. VII.

Rdnningen fordrar nu, at wi bestrifwe selswa dalen,
hwaruti tiäran brännes. Hwarest någon tienlig backe
eller uphögt rum är, antingen i åkrar, eller mid åsträn-
der, för all ting sådant, som ej har suchtig grund, så at watern
är til meen på selswa botn, der plåga wåre landemånn
grawo sina tiärdalar. De wålla förnämbligast här til en
lös

löds jordmån, men fly lera och sand. En fast ån lera genom eld blir fastare, och därti hårdnar, hafwer hon dock mycken wättska uti sig; och, sedan hon blifwit bränd, råmnar hon gierna, och gifwer istån sig en myckenhet dunster, som äro detta wäret til förhinder. En jord åter, som består af sand, grus, är mycket öppen, *poreus* och lucker, och derföre hårtill mindre tienlig. Doch, i nödsfall och brist af annat beqvämligt ställe, gräfwä de ibland sina tiärdalar uti sand och lera och tichtig jord. Men då blanda de tilsamman lera och sand med mull, och sedermera med detta bruket öfwerstryka tiärdalen innan til. En del hafwa ock sina stogs dalar, som istån bylaget äro långt belagne, öfwan på jorden bygde af innåt slutande trån, *horizontelt* på hwarandra lagde, och tilhopa fästade, såsom en wägg uti et hus, med två stockar i skarvingarne ock stultor under, emedan här sällan finnas tienliga backar; men stelswa boen af tiärdalen gräfwä de ock här i jorden, och omsmeta hela dalen innantill på alla sidor med mull och lera tilsamman brukade. Då en dal å nys skall anläggas, utmåtes först stelswa platsen därtill med en stång förswis, at den får en *cirkel* rund skapnad, eller ock upställes en påle mit uti, hwaristån en måtstång öfswres på alla sidor, och här och där med små kappar upstakas rund omkring en gård. Man tager et större eller mindre rum, at derefter, som tiärdalen skall blifwa stor eller liten til, och efter det medens myckenhet, som man wil at den skall draga. Sedan begynner man at gräfwä, så at tiärdalen neberåt blifwer alt trångre, men uputi widare, och liknar en up och nedwänit keglä. Emellan deras stogs och hembalar är ingen annan ättfilnad, än at de förras wäggar bestå af *horizontelt* lagde trån, som sluta inåt, och at allenast deras boen är gräfwen i jorden; men dese senares både sidor och boen äro under jorden.

Den, undantogande den enastidan, eller sielfwa bröstet, som alltid består af träwärke, hwarunder rännan löper. Sielfwa tiärdalen artar sig efter stället belägenhet. Ju mer den kan wara af marcken omgifwen, ju bättre är det, emedan skadeliga luftdrag då mindre besaras. De gräfwä dem nog platte, men wid sielfwa botn tränge och smale. Under träwärkets sidan gräfwä de en ingång, hvars botn är litet lägre än den öfriga botnen i tiärdalen. Detta stället kallas Dalbröstet. I botn af Tiärdalen ligger ett aflängt uthållkat trääd, som litet lutar emot detta dalbröstet, och kallas Dalfatet; til den ändan dit lagde, at den nedflytannde tiäran ej må antingen beblandas med mull, eller rinna ned i jorden. Ifrån dalfatet löper i samma lutning en genombarad ränna, lik ett rör eller pump, efter tiärdalens dragit och tiärwedens myckenhet, större eller mindre. Jag har sedt uti en tiärdal, som dragit 40 samnar törswed, rännan wara i omkrets $1\frac{1}{4}$ aln, i längd $4\frac{1}{2}$ aln. Den ena ändan af denna rännan ligger antingen tätt in til dalfatet; eller, som nu merendels brukas, at fatet i skarwen ej må blifwa läkande, gjöres den aldeles sammanhängande, och af ett stycke trääd med dalfatet. Härtil tages en suru eller i brist däraf en granstäck, åtminstone af 12. eller 13. rums tiöcklet, som ej är wind, utan hel rådt, och låter wäl flyfwa sig. Då denne är kluswen, hugges kärnan bort, och rännan gjöres slät inuti. I tiöckare ändan tälges fatet; men i den smalare blir taphålet. Sedan ihopfugas disse bägge stycken, och, då man lagt litet dresmska emellan bräddarne rundt omkring, bandas de tätt och noga tillsammans. Fatet pågas och nedfättes på sitt råtta rum i dalens medelpunct. Sedan mures af tunna stenhällor med ler ifrån des östra brädd par alnar opför; så at sielfwa botn blir af trääd, men bräddarne af hållor och wälbrukat ler. Den andra ändan af rännan sträcker sig genom dalbröstet utom tiärdalen, hwarunder antingen en

tiårkunna lægges, eller et stort kåril år nedgrastwit, af 8 a 12 tunnors drågt; så at tiårån først flyter til dalfætet, sedan genom rånnan, som går dalbrøstet förbi, ledes den i kårilet, som der under fatt år, och, om detta år et stort kar; upöses den dertifran i sina wanliga tunnor. Sedan nu en dal således år tillredd, och den efter hwar och en tiårbränning isfrån slagg, kohl och annan orenlighet granneligen rensas, kunna de betiena sig af en och samma dal i långliga tider.

§. VIII.

Sedan tiårvalen i korthet år beskriwen, bör man och något tala om tiårwedens stapplande och insättande i tiårvalen. Vi hafwe förut anmärckt, at wåre bönder mitt i Junii månad anställa sin tiårbränning. Då bli det första, at man, efter deras sätt at tala, bör lägga dalen. Det sker på följande sätt: Sedan tiårvalen tillika med dalfætet och rånnan isfrån slagg och de quarleswor, som förra årets bränning lämnat efter sig, blifwit rånsad, gå de til skogs, at taga granbarck, eller ock nåswoer, hwarmed de beklåda dalen, innan törsweden inläggges; wåndande den sidan emot weden, som warit inåt trädet. Doch fodras ej dalen således öfwer alt, utan högst under halfannan medlångd. Då detta för sig gådt, företages dalens slyllande. En dag usses dertil, när klar himmel år; och då anlitas grannarne om hielp, at arbetet kan fulländas på samma dag. När arbetarena först om morgonen blifwit wål plågade, begifwa de sig, både man- och qwinfolck, til arbetet. Så många personer plåga anskaffas, som wedkasten innehåller samnar. Största delen båra weden til tiårvalen; goshar affugga de trån, som intet ekjest kunna på alla ställen passa sig. Sy såsom wedritningen i tiårvalen op uti bör runda sig, så kan detta ej ske, så framt icke törsweden småningom bleswe kortare. De gamle och försarnare lägga weden i sin ordning, som den skal ligga, näm

nåmligen *horizontelt*, dock litet slutande emot medel *punkten*, på samma sätt, som små fiskar läggas på et fat, at tråns ändar nedåt rundt omkring stöta tilsamman; och bör wædens opstapling börjas öfwer hela dalen tillika. Först upställes en stång lodrätt mitt öfwer botn, som wisar ut medel *punkten*, hwarifrån de med en måtsång taga så stort rum i tiärdalen, som åstundas, och är *proportionelt* emot wædens myckenhet; hwilken *proportion* de af en gammal wana, och af et öfwadt handlag weta tåmmeligen när uträkna, hwarföre de ock, alt efter wædens myckenhet gödra den första raden eller wædordningen mindre eller större. S. ex. då man har en wædkast af 30. samnar, hwarje af 4. alnars högd, börjas nedersta raden med 3. wædlängder til det högsta. Uppå denne raden staplas den öfrige wæden alt omkring, således, at den sluttar inåt, och wædhögen småningom, som sagt är, oputi rundas; hwilket är gansta angelägit, ty då wæden i förtid blir all, så at dalen blir för stat och ingröpt, hafwa de förmärkt stor affaknad, så at en stor del af öfre wæden strukelöst förbrunnit. Doch får ej heller dalen bli förmycket brant. At wæden må ligga jämnt, samt at intet något ledigt ställe må lämnas wid medel *punkten*, tildrifwa några med stora klubbor ändarne af tråden in til bemålte medel *punkt*. Någon af de kunnigaste tilser ock, at wæden ej må kastas försmis; ty ju tätare den ligger, ju bättre är det. Den barckade sidan af trån wändes nedåt, och den obarckade opåt; doch skala närare alt starknet förut bätt, hwilket de tro hindra trårens nedflytande. Alltid laga de så, at wædhögen blifwer lyf et halft klot, och får sådan skapnad, at de kunna öfwerst uppå fritt gå, och at mulen, hwarmed wædraden täckas skal, ej affaller. Sedan tiärdalen således med wæd är fullsatt, liknar des öfre del et up och ned wändt diapt fat. De som hafwa tallrötter, lägga dem öfwan-

uppå, eller i deras ställe sänderhuggen tiårwed at uppfylla de rum, som af wanliga weden och des lågning ej kan fyllas. Ni ej något tomt rum må blifwa wid stängen, som mit i botnen af tiårdaalen uprest är, så instoppas wid den de öfwerblefne törweds spån. Derrå betäckes tiårdaalen alt öfwer med torf, hwar under hidernmåsa, eller i des ställe hö eller halm, lägges, i sonnerhet förwaras wäl med måsa och halm rummet, som närmast är til medelpunkten, dit ock utom torf några höggar mull i reser upbåras. De tilrampa alt med fötterne, at både törfweden och måsan må ligga jämt och tätt. Detta täckande begynnes närmast wid jorden hwarstals, och så opføre, och sker nog tiöckt, siwida wid tunn täckning elden snart går öfwer alt, och des utbrytande smältigen kan förhindras.

§. IX.

M erfarenhet fordras dertil, at weden må rätt blifwa opstaplad i tiårdaalen, så är ej mindre försigtighet och waksamhet af nöden wid sielfwa tiårans brännande, och då, genom en *chymist operation*, eller *destillering* genom neder slag, tiårans skak ur weden prägas och uttappas. Tiårans bliwer både bättre och ömrigare, ju tiltäptare tiårdaalen brinner och när hon måst genom hetan ur weden utwingas; ty skaffade sig sådane tiårbrännare, som hafwa erfarenhet och insigt i denne sak. Emedan en enda karl ej är i stånd, at allena bewaka denne syssa, så är nödigt, at flere äro tilstädes, och hwilka några sköta arbetet om dagen, andra åter waka derwid om natten. Ständningen sker, när stilla och lungt wäder är. En tårstrad tages då ut ale omkring, merendels ner wid jorden; men när högen är mycket brant i brincken, som sker då man har mycken wed, måste antändningen ske par alnar högt, at ej öfre tårswen må falla neder. Man samlar då feta spån och törfweds splittor, och tänder an med näswe, aldrasörst

på lugnsidan, och så på ömse sidor, tills man mötes på wädersidan. När elden wäl fastnade rundt omkring dalen, och wärdandarna begynt afbrännas, lägges tårswen åter på; men skulle sedan elden någonstädes wilja släckna, lyfter man litet på några tår, at den må få luft. Tappan för rånnan bör ock nu hållas wäl tilltäpt, och med blår omskoppas, at wädret ej må draga elden neder. Den arbetar sig deremot op efter wärdsweds ändarne til dalens öfwersta medel *punct*, den Finnarne kalla haudan napa, dalnasweln; dit han ock, om wädret är fogligt, hinner innom et dygn. I medletid så dalbrännarena icke sofwa, utan böra med sine dalklubbor flitigt gå omkring, och efterse, om elden någonstädes stucket sig ut, och då tillstoppa hålen med måssa och mull. De försöka ock med en wask stör, huru djupt elden gifwit sig inåt; och der dem mera gräfwet sig in än wara bör, öka de mull, och tiltäppa den wäl, at dämpa des kraft. At hålla elden i tygel brukas de desförutan en lång stång, med et tvårtred på ena ändan, hwarmed de nedtrycka mullen, och tiltäppa de sig öpnade ställen. Ofta springa de på tiärdalen med stor dristighet och wäda, och med fötterna tilerampa mullen. Men på des de ej må förbränna i så heit bad sina fötter, brukas de träskor, eller et litet bråde bundit under sina piexor. De tillägga esomoftast, der så fordras, ny mull, och ny tår. Til at stilla elden hafwa de desutan i beredskap såswat fylte med wamn. I synnerhet tilse de, at elden ej får öfwerhanden wid medel *puncten*, och tiärdalen där kommer i låga; ty då står swärligen något mer at gjöra, utan allt är förlorat. När det är hel silt i lusten, är wäl ingen synnerlig swårighet at dämpa och styra elden; men då storm opwäxer, bör en synnerlig flit och försigtighet användas, och kan wäl ändå hånda sig, at allsamman innan kort blifwer til aska. At förekomma sådane olyckor,

lyckor, anlägg de bästa sina dalar på flugvorna ställen. Men de, som ej hafwa dertill tillfälle, opresa omkring gropen i gård, och betäcka wädersidan antingen med opstälte bräder, eller med qwisst och löffulla små biörckar. Efter et dygn sedan tiärdalen bliwit itänd, öppnas $\frac{2}{3}$ af mynningen uti rännan; ty hela tappen får ej öppnas, för besparade drag, uti bör rännan alltid wara full med tiära, sedan den begynnt draga sig ner. I förstone flyter watten, derpå tiära, men tiära den bönderna kalla röttiära. Hon är hvit och grynnaktig mycket tienlig at koka beck af. Härpå följer den ordinarie tiäran. Jag wet inter, om det är en widspjelpelse, eller Ewiggannan orsak någre hafwa, som gör, at när tiäran utur tiärdalen begynner rinna, nämna de den icke med des rätta namnet utan kalla den godset. När jag frågat skälet dertill, fick jag til svar: det wil så ha sig. På samma sätt gifwa och Skälffikare, när de äro ute på hafwet at sänga skålar, trämma de namn på sina skjut och bätredskap. Sammaledes namngifwas will och rosdiur på wiße tider med förwända namn. I första dygn framflyter tiäran ömningt, men efter hand förminskas den. Sedan man wid påß i tre dygn hållit elden täckt så at endast ånga och någon rök sluppit op, gifwes elden friare öppning; och omsider synes lågan alt omkring, då man allenast i acht tager, at det brinner lika på alla ställen. Det finnes jämwäl de, som täcka dalen tunnare, och bränn straxt dristigare, at winna tiden; hwilcket ock ibland skal lyckas. Om lugnt wäder warit, och ej rägnat den tid bränningen på ståt, plåga de så efter en samn förswed 2. a 4. tun. tiära. Men så, om watten ändå alltid är med den nys utrunne tiäran beblandat, som sedan bör utledas och derifrån skiljas, så d gemenligen 2. sållan 3. tunnor god tiära efter en samn, on tiärroden warit set; men, i wödrig händelse, en enda alle

Manast. Om under brännings-tiden regn hästigt nedfallit, så in-
 månger sig ömigt wata med tiäran, som med stor swätig-
 het sedan utledes. En hel wecka och något mera plågar ge-
 wännenligen denna bränning påstå. Sedan tiäran låtit af at rin-
 na, tillås tappen i rännan wäl, och tiärdalen utsläpkes an-
 tingen med wata, eller ock tilläppes den med tärsk. I förra
 Händelsen gifwer den ifrån sig ett sådant brakande, som en
 Canon skulle läsas. (*) Kohlen, som nu med slagget äro öf-
 riga, försäljas antingen til smedar, och, fast de äro mindre
 än de som säas i kohlmylor, så äro de ändoch mera begärlige;
 eller ock användas de til egit husebehof, emedan måst hwar
 bonde har här sin egen smedia med des tillbehör; äswen som
 hwar och ett hushåld wet utom des at sielf giöra sig kläder
 och försärdiga åt sig allehanda bohags ting.

§. X.

(*) Utstilliga hwälsda tiärugnar äro wäl på flere orter
 anlagde, men som de warit beswärlige både at byg-
 ga och wid macht hålla, har Herr *Baron Funck* an-
 gifwit en ny Swensk tiär-och kohlugn, hwaruti icke al-
 lenast tiäran med större fördel skal kunna utbringas ur
 weden, än i desse gropar, utan ock ej allenast tiärwata,
 utan jämwäl tiärwäja, samt et slags träolja och sto-
 ra wälbrända kol kunna winnas. Beskrifningen där-
 öfwer är i allas händer, och modell af en sådan ugn
 kan man se här utan för Staden på Beckholmen. Men
 ehuru nyttig en sådan inrättning wore, lärer doch all-
 mogen i denna Landsorten näppeligen rå med omkost-
 ningarne derwid; särdeles, som tegel och kalkt äro här
 sällsynte och dyre, belägenheten jämwäl på så ställen
 tillåter, at flere grannar kunde betiena sig af en och
 samma ugn.

S. X.

Så kan hwar och en bonde, som här i landet bränner
 tiåra, siels giöra tunnor dertil, så at han derwid
 behöfwer anlita andra om hjelp. Dem försärdiga de
 på följande sätt: De urvälja qwislösa och råta granar,
 som intet äro winda, hwilket lätteligen kan finnas af en af
 huggen qwisst, ty om qwissten ej är wind, kan man säkert sluta,
 det bolen är af lika bestaffenhet. En del giöra ock sina tiåra
 tunnor af furu, men, at skona tallskogen til andra bruk, an-
 wända måstadelen granstrogen härtil. Den afhuggne stocken
 klywes sönder til tunna bräder, eller tunkimbar. Sedan släta
 ta de dem med nyran, och lägga dem så under taket i stugan,
 at torckas. Då de blifwit wäl torre, tälta de dem med hand-
 knifwen, och stryka sidorne på en så kallad stråthöswel. Dessa
 bräder justeras til sin *ordinaira* storlek, och *proportioneras*
 derigenom, at de upställas innom ett sått band. Derpå ihop-
 fogas tunnorne med sina tilböriligen band, tillika med botnar-
 ne, genom en laggstråk. Til tunnband tagga en del granqwis-
 star, men såsom de uti böjandet lätteligen brytas af, för den
 hårdare delen, nämligen tidrens skull, så antasta de unga gran-
 nar, som wäxa uti Morasser och sumpiga rum, hwilcka bå-
 tre böjas, och söga äro til annat nyttige. Emellan dessa
 tunnor, sedan de blifwit med tiåra upfylte, äro af en ansenlig
 tyngd, och ofta måste wältras, äro sådane granband de tien-
 ligaste härtil för deras seghers skull. Efter Diwerhetens befall-
 ning bör hwar och en tunna hafwa 4. band på hwar ändra.
 Är något band borta, när tiåran föres til staden, fordrar
 tiårwärdaren derföre 4. öre k:mt. Tunnorne bliwa med watten-
 måtte, och om de hålla det föreskrefne måttet, nämligen 48. kan-
 nor, brännes Cronomärcket på ena botn, och derunder måta-
 tens namn. Sådane kånare äro förordnade måst i hwar by,

och bekomma i lön för hwar tunna de kröna 3. öre Kop:mt. För större trohet skul förlöftas de med ed, så snart de blifwa förordnade til denne syssa. Doch plåga Suchnestiswarne måstendels förrätta denna mätning. Hwar och en bonde är utom des förbunden, at rista bomärke på sina tiärtunnor.

§. XI.

Det i Städerna, när tiäran dit blifwer för, som måstendels sker om vintertiden, för wigare framförstande skul, ty de allenast hämta sin tiära om sommaren til torgs, som ho wid elswar eller hasstrand, äro wise tiärwårakare, som *probera* tiäran, och så dersöre i lön 1. öre Kop:mt af tiäroparen, och det andra af säljaren. Genom en hel cirkel opdragen af tiärwårakaren på ena botn af tunnans, utmärckes så wäl warans uprichtighet, som tunnans fullkomlighet. Alla tunnor böra wara bräddfulla; hwarsöre det wän, som antingen är ofwan uppå, eller sätter sig på botn under tiäran, bör genom dertil gjorde swickhål utledas, och i stället god tiära injyllas. Det wän, som sätter sig på botn, är med tiära beblandat; men det som flyter ofwan uppå, är något renare, hwarsöre det såsom onyttigt bortkastas. Med det förra smörja bönderne sina ludna hästkor, at förwara dem för röta; afwen sin boskap, at den af ohyran ej må skadas. Tiärwän hafwa och wäro ifrån långliga tider wetat bruka til läkedom för menniskior och creatur. Någre koka tilsamman tiärwänet, til des det wäl tiöcknar, och wilja sedan säljat för god tiära. Men denne handel plågar sällan lyckeligen aflöpa, emedan försichtiga Tiärwårakare detta deras bedrägeri weta updäcka; fast det är nog swårt om wintertiden, at åskilja en god tiära ifrån en försalstak, ty tiäran är då tiöckare, men tunnare om sommaren. Biswas ock des utan flere sätt at försalstaka tiäran. En och annan är besunnen hafwa blandat is och

snö tilsamman med tiäran, eller hafwa de lärit watn frösa til it på sidorne af tunnan; ja, några hafwa sunnits så oförskäm- da, at de med sönderskurit hö och wedspånor, samt annan orenlighet, beblandat sin tiära. Men så snart en sådan falsk- het blifwit kunnog, sönderhugges tunnan på torget, och bedra- garen ställes til mederbörligit answar. Wårrens uprichtighe- utforskas genom ett långt järnspett, hwarpå och kantalet är utsatt, som uti öppningarne insättes, och sedan tiära låst sig wid detta spett, blanda de den med litet watn eller spott. Om hon gifwer då ifrån sig en rosenfärga, stattas den för god; men gör hon watnet hwitt- och miölkachtigt, för falsk och o- dugelig.

§. XII.

Det är förmodeligen et emot mit ändemål, at tilse, hwad arbete och omkostnad som fordras til en tunna tiära- tilwårckande, samt at jämsföra mödan med nyttan, och huru den förra swarar emot des pris, som nu för tiden för tiäran erkålles; at det må synas, med hwad fördel denna til wårckning idlas. Säsom efter en samn god törfwed gemenlige- twenne tunnor tiära erkålles, ty har man lagt det til en grund hwaruppå följande uträkning *projectwis* är upstald.

En flitig arbetskarl är altid i stånd, at, darest god sto- är, bareka så många trån om en dag, at de göra 2. samna törfwed, hwarföre af hela dagslönen 1. Dal. 8. öre Kop:m
hälften Dal. öre K:m

Här utföres, neml.

Til at huoga och nedfälla i skogen en samns wårcke går en dag, 20.

At framförsla til tiärdalen med en häst så 1. 8.

mecken tiärwed, som gör en samn, an- wandas 2. me dagar. För häst och karl, 4.

Et sönderklyfwa och oplägga en samn torskwed i kastet på 2:ne dagar,	2.	16.
Et dagswårcke för hwar samn, at lägga den i tiärdalen,	1.	8.
Åtskilligt arbete, såsom tiärdalens årliga ränsande, torsk och mågas hämtande, samt omkostning wid själftwa bränningen, med mera, fördrar til det minsta 1. dagswårcke för hwarje samn	1.	8.
Til två tunnors förfärdigande med wårckets hugg och tållande 10. 4. dagar	5.	
Til närmaste stad hafwa några 12. 15. ja flere mihl, andre närmare wäg. Om nu hälften tages, försummar en Karl med häst 4. dagar at framföra 2:ne tunnor tiära. a 2. Dal. om dagen,	8.	
Mätarelön, Tull och wårckare penningar,		20.
	24.	16.
Så at hwar tunna kostar Bonden ohngefähr 12. Dal. innan han får henne til Staden.		

Priset på tiäran har uti Österbotniska Städerna, i anseende til tidernas omskiftan, undergått åtskillige förändringar. Mitt uti thet förra hundralet, kostade 1. tunna tiära ej mehr, än 10. 12. a 14. mark koppar. Men den tiden war ock penningen drög och i högt wårde, derföre woro ock wahrorne i mindre pris. Sedan steg wårdet til 5. a 6. Dal. Rmt. Efter Nystädtiska freden, 1721. och de följande åren, betaltes för en tunna tiära 10. a 12. Dal. Men sedan denne wahra begynte at ymnigare tilwårckas, föll priset tillbaka til 5. a 6. Dal. För tiärans starka consumption denna tiden har den åter blifwit dyrare, och des

pris reest sig til 12. a 13. Dal. som Landmannen desse år
sätt; så at emellan arbetet och nyttan nu är någon *propor-*
tion.

§. XIII.

Denna wahra skulle ständigt förblifwa wid et wist och
billigt pris, och i synnerhet, at uelänningen efter stelf
gjordt köp ej måtte den til sig bringa, anlädes
Stockholm, ohngesähr mit uti det förra hundrade talet, et så kal
lat tiär *Compagnie*, som, allena skulle försälja denna wahra
Uelänningarne. Detta tiär *Compagnie* blef med Kongl. pri
wilegium försedt, som tillika med des inwärtres försatningar,
Bland *Stockholms Stads ordinantier* af år 1646. finner
År 1687. blef detta tiär *Compagnie* pålagdt, at så wäl så
tiäran, som för becket betala i R:dale. för hwarje tunna 4
Dal. R:mt. 1651. finner man, at beleswat blifwit, det hel
tiär *Compagniets* förslag skulle bestiga sig til 150000. R:dale
hwilket *summa* ibland *Interessenterne* på det sättet skulle för
delas, at ingen finge äga större lott, än 1000. och ingen
mindre, än 100. R:dale. Men tiär *Compagniet* skulle då beto
la för hwar läst tiära til *Stapelstäderna* 16. och til *Upstä*
derne 15. R:dale. och Köpmannen skulle förnöja Landman
nen, därest, som de fins emellan äfwerens kommo. Becket
skulle och för wist och efter tiderna *proportionerat* pris af tiär
Compagnie Interessenterne inlösas. Doch kunde dese ej twin
gas, at årligen emottaga och inköpa mehr än 2000. tun
nor tiära, hwar til hwar och en stad, som dref tiärhandelen
skulle bidraga en wist *summa*. Ibland dem war och Åbo
Stad pålagdt, at årligen skaffa 700. tunnor. Widare war tiär
Compagniet förpliktat, at genom wäxel på ueländska orter för
se sina *lesweranter* med penningar, til at uphandla salt och an
der

dra röfkor, som de af nöden hade. Men emedan ständige
 inlup: swära klagomål öfwer detta enwäldet, och tidt *Com-*
pagniet stels om sidet inweklades i hwariehandas swärigheter,
 så blef detta *Compagnie* efter 10. år åter uphäfwit. Nå-
 gon tid derefter uprättades wäl åter et nytt tidt *Compagnie* (o),
 men blef omkullastadt 1682. Ther tredie upkom icke långt
 derefter, och warade til förra Ryfka seigden.

§. XIV.

Sången skulle näppligen tro, med hwad idoghet wåre
 Österbotningar idka denna tilwärdning, och i hwad
 myckenhet denna wahra ärligen från landet utstieps.
 Utas Tull-specialerne inhämtas, at år 1745. ifrån
 Januarii månads början til stutet af *Septemb.* har til Öster-
 botnska Städerna inkommit 56419. tunnor tiära. Om dertill
 lägges den tiäran, som Landmannen stels, hwilken har segla-
 tions frihet, öfwerförer til Stockholm med sina stutor, och
 det som i landet *consummeras*, giör det til det minsta en sum-
 ma af 80000. tunnor. Det måste sannerligen wara en saselig
 stor tallskog, som ej än genom et så starkt hogge blifwit alde-
 les utödd. Man har förut omrört, at efter en samn törfs-
 wed, om eljest bränningen lyckeligen aflöper, sås 2. ne tunnor
 tiära. Nu fordras til en samn törfswed 16. lass, af hwilka på
 hwart och et 8. tallstockar, af 4. alnars längd och medelmät-
 tig tiöcklet, beräknas kunna. Man ser här af, at til hwarie
 samna tiära fordras 64. stockar, och, om hwart år skulle så myc-
 ket af denna wahra tilwärdas, som 1745. behöfdes til årlig
 bränning i Österbotn 5120000. stockar. Låt wara, at det-
 ta Landet är 90. mihl långt, och 12. mihl allenast bredt, så
 at hela des widd wore 1080. qvadrat mihl. Om nu
 till

(o) Se *Resolution* på Städernas bestwår, 1672.

tiugunde delen af detta des innehåld, eller 54. mihl, wore så med tallskog bewuren, at på hwarje rum af 4. *quadrat* samnar stodo et medelmåttigt och til tiårbrånning Duaeligit talltråd, så skulle skogen inemot hundrade år ännu råcka til en slik tiårtilwårckning. Men gamle Landemån såga sig hafwa i acht tagit, at efter 30. års förlopp, uti en tienlig jord, och som ej blifwit frödd, ny til brånning mogen tallskog upväxt i den föras ställe, som til tiåra blifwit nyttiad; samt at de sielfwe 2. me gångor på et ställe huggit törfwed. Men emedan en så ymnig tallskog nåppeligen låter i landet finnas, som här blifwit *supponerat*, och den des utan är mycket ojämnt delt, samt til andra förnödenheter dageligen användes, så är fruchtan icke utan billig anledning, at skogen, om Landmann så sådt fortfara, kunnat undergå *total* förödelse. Men om man på andra sidan eftersinnar, det slika tallskogar til största delen äro långt aflägsne ifrån hafwet, at Landet äger ej heller sådane diupa *navigable* floder, hwarester skerswärcke och bielekar kunna nedflötas, och tallen desutan, som sitta mycket löst rotsåst i ytan af jorden, genom stormwäder lätteligen kan til stor myckenhet kullkastas, då det ena trådet ikullfäller det andra; så skulle synas, at skialigit idkande af denna nåring ej kan Landtmanen förmenas, så wida bättre är, at igenom denna tilwårckning, både enskylt och allmän nytta befordras, än at sådane trån utan ringaste frucht lämnas at bortruena. Hårtill kommer i synnerhet, at då detta Landskap ofta blifwer hemfökt med swåra miswåxt år, annat medel ej är för Landtmanen at tilgå til lifwets uppehälle och sina utlagors afbördande, än denne tiårtilwårckning. Men hwad försigtighet, som skulle nödwändig fordras, at så wäl för framtiden spara skogen, som at både bonden och borgaren må ernå en skålig *avance*, det lämna jag androm at döma om; i synnerhet, om icke sådane tråds plantering kunde

Kunde och borde anställas (), och således konsten komma nä-
turen til hjælp. En billig och högsinnottig instränkning härutinnan
har Hans Kongl. Maj: allernådigt behagat göra, i *Resolution*
på allmogens besvär wid sidsta Riksdag; af den 21. Janu-
arii 1748. at nemligen et helt Mantal ej får årligen tillwårcka
mer: än 12. tunnors tiära, och de mindre i *proportion*; at in-
ga friska och til skeps eller byggnings timmer dugeliga träd må-
ga å the mindre skogrika orterne sållas. I det stället får all-
mogen samla tillräckelig tiäruwd af stubbar och rötter; och å
de orter, hwarest skogarne kunna vara nog tillräckelige, nyttia
them efter laga ufsyning. Detta höga förordnande har och rez-
dan haft den hålsosamma wårckan, at bonden idogt skal samla
til sin dal rötter, windsall, torra qwislar och skater, dem han
tillförene icke trodt mödan wårdt at uptaga.

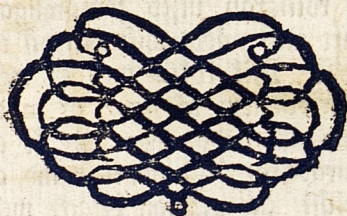
§ XV.

A återstår, at förtelligen handla om Betbränneriet. Wis-
sa Städer i Österbotn, såsom af ålder Wasa och Ny-
Carleby, men nu nyligen GamleCarleby och Uhleå, haf-
wa undsädt *privilegium* derpå. Men om, efter Herr *Assessor*
Rudenschields förslag, bet endast sige kokas och tillwårckas
i de aflagna skogrika orter, skulle nedförflen til städerna mycket
lättas. Den tiocka rottigran utses förnämligast här til, den
och tiärwårckarne straxt med något wist tekn på tunnan utwårcka
wid tiärens pröfwande. Bet kokas med en medelmättig eld på
1. dygn i stora koppars pannor, til *figur* af en op och nedwänd
fegla eller tiärdal, op uti wida, men ned åt alt trångre, med
tegel i jorden kringmurade, af 36. tunnors rymd, och deröfwer. Ut
afböja wäder och blåst. År pannan betäckt med et tak af brä-
der,

(p.) Jämför von *Carlovits Sylvicultura œconomica*, p.
2. c. 1. §. 21 och i synnerhet Herr *Arbitalern Linnæus*
i *Wet. Acad.* Sandlingar, för år 1748. p. 264. seqq.

der, som står på 4. hörnstolpar. Sidorna äro bara och öf-
na, wädersidan undantagen, hwilken betäckes med oqwisfabe
tassar under det bränningen påstår. Under taket sätas och tass-
qwislar, som utaf utdunstningen och tjårroken blifwa fuchtige,
och uti där under sette rännor neddryper den bekanta bekoljan,
som sedan samlas och förwaras. När $\frac{1}{2}$ wid påß är infokat,
och tjåran begynner at spraka, samt småningom tveknar, så at
hon, då hon tuggas, ej fästet sig wid tänderne, då uphörer
kokningen, och genom en ränna ledes sedan bekfet til swalpan-
nan, som i jorden af regel är murad i fyrkant, så at öfra
brädden röres wid jordebrynet, med et af jämn sten lagt gälf,
samt tak öfwer, sådant som öfwer bekpannan är; hwarest be-
ket sedan litet kalnar. Men innan det aldeles stelnat, blir det
med behändighet i dertil gjorde bek tunnor upöst.

Detta ware så i förthet sagt om tjårbränneriet, så mycket
tiden och mina wilkor tillåtit. Jag tillår gärna, at denna
afhandling ej äger den prydnad och fullkomlighet, som sig bö-
de, ej heller har alt kunnat nog tydeligen utföras. Men gör
mig doch försäkrad om läsarens ynnest, och förmodar ej annat
omböme, än det, som menlösa upsåt plågar årfölja.

Tab. I.

Fig. 1.

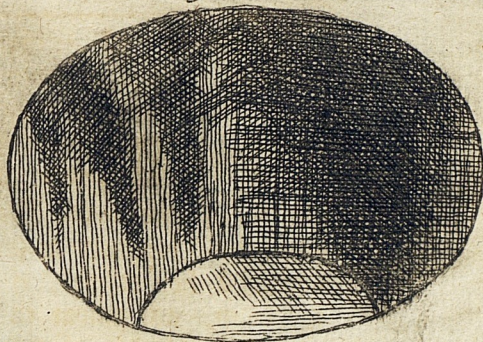

Fig. 4.

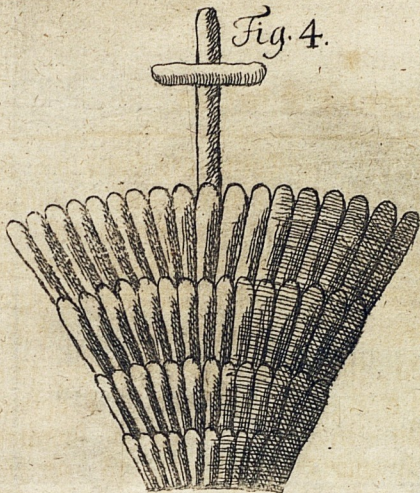

Fig. 2.

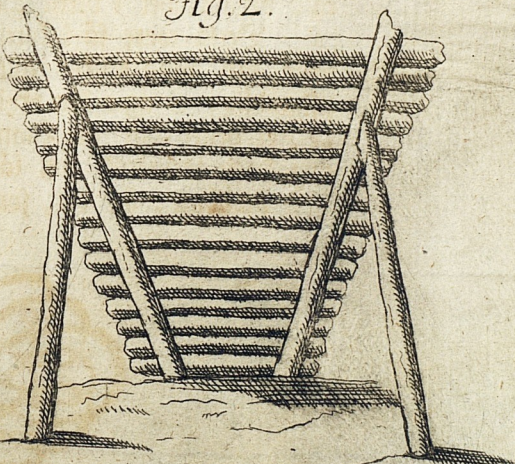

Fig. 3.

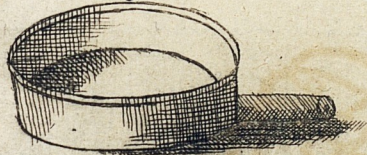

Fig. 5.

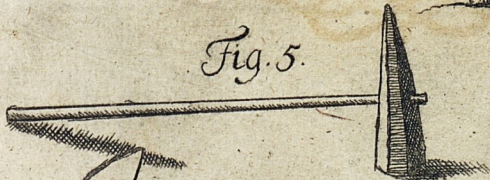

Fig. 6.

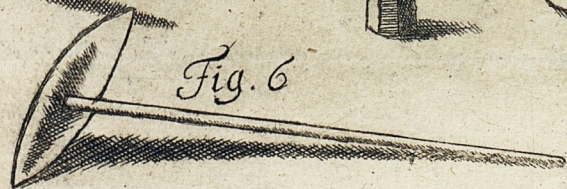

Fig. 7.

Tab. I.

Fig. 1.

Fig. 2.

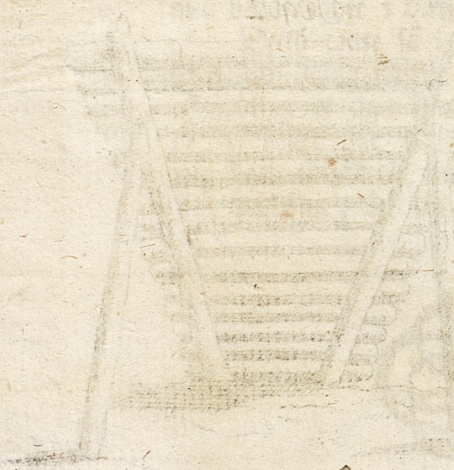

Fig. 3.

Fig. 4.

Tab. II.

A.D.S. Del.

I.H.S. Sculp. Abccc

1811
The first of the year
was a very dry one
and the crops were
very poor. The
winter was also
very cold and
the snow lay on
the ground for
many weeks. The
spring was also
very dry and
the crops were
very poor. The
summer was also
very dry and
the crops were
very poor. The
autumn was also
very dry and
the crops were
very poor. The
winter was also
very cold and
the snow lay on
the ground for
many weeks.

1812
The first of the year
was a very dry one
and the crops were
very poor. The
winter was also
very cold and
the snow lay on
the ground for
many weeks.

Anvisning

Til FIGURERNE.

- Tab. I. Fig. 1. föreställer en tom och opränsad tjärdahl.
- Fig. 2. Afbildar Dahlbröstets byggnad och ställning.
- Fig. 3. Dahl fatet / där tjäran samlas och uttrinner.
- Fig. 4. Wisar sättet / huru sönderflusna tjärweden i dahlen oprades ikring den mittuti lodrätt stående stängen.
- Fig. 5. Tråflubban / hwarmed tårswen som betäcker dahlen / warder tillhopa slagen.
- Fig. 6. Et redskap / som til torfswens jämkelande / och at gifwa eller hindra lust för elden / brukas.
- Tab. II. Wisar en til alla delar färdig och under bränning stadd tjärdahl.

De förnämsta tryckfelens rättelse.

Pag. 5. lin. 20. hop/ läs hopp.

Pag. 6. lin. 21 Temperin. läs Terpentin.

dito lin. 18. watn/ läs eiden.

Pag. 8. lin. 25. läs Theophrastus.

lin. 16. läs tillhörige band.

www.books2ebooks.eu